

SCHOPENHAUERS TAKKEBREV TIL DET KONGELIGE NORSKE VIDENSKABERS SELSKAB

*Innledning ved Jørgen Dyrstad
Oversettelse ved Eivind Lønaas*

I 1839 mottok Arthur Schopenhauer sin eneste akademiske æresbevisning. Denne fikk han fra Det Norske Videnskabers Selskab i Trondheim, da han vant en pris for en avhandling om viljens frihet. Vi gjengir her hans takkebrev etter pristildelingen, som i tråd med datidens skikk og bruk var ført på latin, men her for første gang foreligger på norsk. Oversettelsen er ved Øyvind Lønaas og basert på den håndskrevne originalen.¹ Jørgen Dyrstad har skrevet en innledning som tar for seg bakgrunnen for brevet.

I det uendelige rommet talløse lysende kuler, rundt hver av hvilke det danser et dusin mindre, belyste, som innvendig er varme, overtrukket med et størknet, kaldt skall, på hvilket levende og erkjennende vesener har skapt et lag av mugg – (*Verden som vilje og forestilling*, II, Kap. 1 (1859:II:3))

Arthur Schopenhauer er kjent for sitt pessimistiske syn på livet og for sine fyndige måter å uttrykke det på. En kort oppsummering er følgende: «Livet er en investering hvor inntektene ikke på langt nær dekker utgiftene.»³ Trolig smilte han ikke bredere mot livet av at livet ikke smilte til ham: Faren døde, sannsynligvis for egen hånd, da Schopenhauer var 17 år gammel, og han kom dårlig overens med sin mor og søster. Han forble ugift. Etter alt å dømme var han en vanskelig person å omgås, og var hele livet noe av en einstøing. Sine mest vellykkede sosiale relasjoner hadde han antakelig til sine pudler.⁴ Tross sine anstrengelser fikk han aldri noe professorat i filosofi, og opplevde først anerkjennelse som filosof som en gammel mann. Men Schopenhauers pessimisme var tidlig utviklet. Et av hans første bidrag i formatet «livet er...» kom da poeten Christoph Wieland, som han møtte gjennom morens litterære salong, spurte ham om framtidsplanene: «Livet er en elendig affære; jeg akter å tilbringe det ved å tenke over det.» Schopenhauer var da 23 år gammel og ble spådd en lysende akademisk karriere.⁵

Kort tid etter ga Schopenhauer ut sin doktoravhandling, som skapte store forventninger i det filosofiske miljøet. Som 30-åring ga han ut sitt mektige hovedverk, *Verden*

som vilje og forestilling (*Die Welt als Wille und Vorstellung*, 1819). Til tross for forventningene fikk verket liten oppmerksomhet. Trolig vakte dets dystre grunnsyn dårlig gjenklang i romantikkens og idealismens tid.⁶ Etter en tidstypisk dannelsesreise til Italia forsøkte Schopenhauer å gjøre filosofisk karriere i Berlin, blant annet ved å legge sine forelesninger på samme tidspunkt som Hegel, hvis filosofi han i begge verkene hadde kritisert skarpt. Hegel sto i denne perioden på høyden av sin berømmelse, Schopenhauers forelesninger ble svært dårlig besøkt, og karrieren rant langsomt ut i sanden. I 1833 trakk han seg tilbake til Frankfurt, hvor han resten av livet levde på rentene av sin fars formue. I forordet til *Etikkens to grunnproblemer* skriver han at han uansett «tar filosofien for alvorlig til at han hadde kunnet bli filosofiprofessor» (1860:xvii/1986:492). Beslutningen om å forlate Berlin var trolig også farget av at byen i flere år hadde vært herjet av en koleraepidemi – som blant annet talte Hegel blant sine ofre. Det er uklart om Schopenhauer beklaget dette siste. Ved siden av sin pessimisme og sine one-linere er Schopenhauer kjent for sine utfall mot denne «plumpe, åndsforlatte sjarlatanen» (1860:147/1986:675) og «hegeliet» hans, som ifølge Schopenhauer hadde tilføyd tysk åndsliv ubotelig skade.

Mindre kjent er det at Schopenhauer i 1839, i en ellers resignert periode av livet, fikk et sjeldent skulderklapp fra Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab i Trondheim. Selskabet – som for øvrig er Norges eldste (1760) og fortsatt beholder sin ærverdige ortografi – hadde to år før utlyst en filosofisk konkurranse for tidens lærde, over

følgende problemstilling: «Kan Menneskets Frie Villie bevises af dets Selvbevidsthed?» Schopenhauer kom over utlysningen i tidens ledende litteraturtidsskrift, *Hallische Litteraturzeitung*, sendte inn sin avhandling – og vant Selskabets førstepris. Sammen med æren fulgte en gullmedalje, medlemskap i Selskabet, og med det den eneste akademiske hedersbevisningen han skulle motta i livet. Verket ble deretter utgitt i Selskabets skriftserie, under den informative tittelen «Kan Menneskets frie Villie bevises af dets Selvbevidsthed? En med det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs større Guldmedaille belønnet Priis-Afhandling» (Schopenhauer 1839).⁷

Ifølge en bekjent gledet Schopenhauer seg «som et barn» over seieren, og i månedene etter løp han ned dørene i det svensk-norske konsulatet i Frankfurt for utålmodig å forhøre seg om medaljen var kommet (Safranski 2010:466). Som han selv forteller i takkebrevet, er han henrykt da han endelig får den i hende. I hovedsak dreier brevet seg imidlertid om Schopenhauers ønske om at verket også skulle bli utgitt i Tyskland, slik at hele det tyske folk skulle få del i innsiktene det rommet, ikke bare en smal gruppe tyskkyndige langt mot nord. Men til tross for at han i takkebrevet «ber og bønnfaller» om at svaret må komme så raskt som mulig, slik at han kan få bekymringene ut av hodet, settes Schopenhauers tålmodighet nok en gang på prøve.

Når svarbrevet endelig kommer, har det gått nesten tre måneder. Selskabet medgir at svaret har «latt lengre vente på seg enn rett er» (Gwinner 1878:465), men forklarer at det har vært oppriktig tvil blant medlemmene om de skulle etterkomme ønsket, om enn dette «framstår som bare i overensstemmelse med rettmessigheten og sakens natur» (465). Tvilen skyldes at Selskabet «mener å ha funnet passasjer i verket som, dersom de ikke ble forstått, eller ikke ble riktig forstått, kunne opprøre og forurolige svake ånder mer enn godt er, ja, nærmest forvirre dem» (465). I det hele tatt ser det ut til at enkelte ånder i Selskabet i etterkant av pristildelingen selv har merket slike virkninger av verket, hvis innhold «i sin hovedsak ... framstår i motsetning til både den menneskelige selvbevissthet og den hellige tro» (465). For utgaven i Selskabets skriftserie hadde man da også besluttet at verket skulle beholde sin tyske språkdrakt, for å unngå at den «rå og uvitende mengden» (465) skulle ta skade av det.⁸ Selskabet medgir imidlertid at avhandlingen «i sin flytende stil har en slik tiltrekning, i sin bevisførsel en slik styrke og følgerikthet, og endelig en rikdom på viten som ikke kan unngå å innta leserens ånd i høy grad, lede ham først hit og så dit, selv mot hans vilje, og legge ham i overtalelsens fasteste

lenker, slik at tankene som utvikles i det i noen grad av seg selv innsmigrer seg hos ånden» (466). Selv om dette nok var ment som en kompliment, er det tydelig at Selskapet anser det for svært risikabelt å utgi det forførende verket på tysk i Tyskland.

Flere medlemmer krever at verket i det minste må oversettes til latin før det kan bli snakk om gjenutgivelse, men etter «utførlig overveielse» stemmer flertallet i Selskabet til slutt for å innvilge Schopenhauer retten til å berike det tyske folk med sitt verk. Historien slutter altså for en gangs skyld godt for Schopenhauer. Et og et halvt år senere, i januar 1841, blir avhandlingen utgitt på tysk under tittelen *Om viljens frihet (Über die Freiheit des Willens)*, som den ene halvdel av verket *Etikkens to grunnproblemer (Die beiden Grundprobleme der Ethik)*. Den andre delen hadde navnet *Om moralens grunnlag (Über die Grundlage der Moral)*, og hadde ført til ytterligere forsinkelser med utgivelsen. Før vi går inn på hva det var som vakte slik foruroligelse blant Trondheims lærde ånder, er det verdt å si litt om dette andre verket – om ikke annet så for å vise at Schopenhauers etterlengtede suksess var kortvarig.

I 1837 hadde Det Kongelige *Danske Videnskabernes Selskab* utlyst en konkurranse, med følgende spørsmålsstilling: «Er Moralphilosophiens Kilde og Grundvold at søge i Udviklingen af den i Bevidstheden umiddelbart givne Sædelighedsidee og de fra denne udgaaende moralske Grundforestillinger, eller i en anden Erkjendelsesgrund?» (Lomholt 1950:326) Schopenhauer leste utlysningen i mai 1838 i *Hallische Litteraturanzeige*, og tok raskt fatt på arbeidet. Innen han sendte sin nye avhandling til København, hadde han allerede mottatt det glade budskap fra Norge. Dette foranlediget ham til å legge ved et lite brev i den forseglede konvolutten med navnet hans – avhandlingen ble naturligvis vurdert anonymt – hvor han ber om «snarest mulig å bli underrettet om seieren» via posten. Åpenbart kunne den store pessimisten også ha sine optimistiske øyeblikk. Han gir instruksjoner for hvordan han vil ha tilsendt selve medaljen, og fortsetter entusiastisk: «Disse to avhandlingene planlegger jeg ... å publisere neste år under tittelen *Etikkens to grunnproblemer, løst i to kronede prisskrifter [Die beiden Grundprobleme der Ethik, gelöst in zwei gekrönten Preisschriften]*»; sammen, skriver han, vil de to avhandlingene gi «en fullstendig framstilling [Grundriss] av etikkens grunnlag», en framstilling man «vil komme til å takke de skandinaviske akademiers stor-sinnethet [Munificenz] for» (Gwinner 1878:468).

«Livet er en elendig affære; jeg akter å tilbringe det ved å tenke over det.»

Man skal som kjent ikke ta seieren på forskudd. Det danske akademiet viser seg å være langt mindre storsinnede enn det norske, og Schopenhauer fikk ikke en gang noe brev tilbake. I januar 1840 publiserer Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab sin bedømmelse: «Besvarelsen af det i Aaret 1837 udsatte Priisspørgsmål ... er kun bleven forsøgt af een Forfatter, hvis i det tydske Sprog affattede Afhandling ... vi ikke have kunnet finde værdig til Prisen.» (Lomholt 1950:330) Schopenhauer får først beskjed et halvt år senere gjennom en venn, og først i november kommer bedømmelsen på trykk i Tyskland.

Om også det Danske Selskabet er bekymret for allmuens vel, sier de det ikke. I den korte teksten angir Selskabet tre grunner: Verket besvarer ikke oppgaven direkte nok,

«Å sitte er bedre enn å stå, og å ligge er bedre enn å sitte; bedre enn å ligge er det å sove, og bedre enn å sove er det å være død.»

har ikke den behørig vitenskapelige form, og i tillegg har Selskabet «fundet den Maade, hvorpaa forfatteren har tilladt sig at omtale flere av den nyere tids største Philosopher, saare utilbørlig og anstødelig» (Lomholt 1950:330). Det bør kanskje nevnes at Hegel hadde sterk innflytelse på Københavns filosofimiljø.

Når *Etikkens to grunnproblemer* – med den modifiserte undertittelen *Behandlet i to akademiske prisskrifter* – til slutt kommer ut i september, skriver Schopenhauer et 40 siders forord, hvorav 38 svarer på bedømmelsen, hvorav 23 igjen forsvaret omtalen av Hegel (som vi siterte en smakebit på tidligere): Hans «ubetingede fordømmelse» er ifølge Schopenhauer ikke annet enn passende, når man tar i betraktning Hegels «høyst fordervelige, i virkelig forstand fordummende, man kunne si: pestilensialske, innflytelse».

Hvordan historien slutter, avhenger av hvor man velger å avslutte den. Tværer man den ut langt nok, slutter den på samme ubehagelige måte for oss alle, noe Schopenhauer var glad i å understreke: «Menneskets livsløp består i at han, narret av håpet, danser inn i armene på døden.» Riktignok mente han samtidig at i denne «verste av alle mulige verdener» – noe Schopenhauer mener å kunne bevise at den er i *Verden som vilje og forestilling* (1859:II:667–668) – er døden tross alt mindre ubehagelig enn alternativene: «Å sitte er bedre enn å stå, og å ligge er bedre enn å sitte; bedre enn å ligge er det å sove, og bedre enn å sove er det å være død.» Schopenhauer oppnådde denne tilstand i september 1860, for øvrig i sittende stilling, på sofaen i ungkarsleiligheten i Frankfurt.

Da hadde han endelig opplevd en viss anerkjennelse

som filosof. Førsteutgavene av verkene hans, som i mange år hadde støvet ned i Frankfurts bokhandler, ble utsolgt (med unntak av de som i mellomtiden hadde blitt makulert). Det siste året begynte hans samlede verker å komme ut, og en måned før sin død fikk han gleden av å skrive forordet til andre utgave av *Etikkens to grunnproblemer*: «Nemesisen er her...! Til tross for den mangeårige forente motstanden fra samtlige filosofiprofessorer har jeg endelig slått igjen.» (Resten av forordet består av det Schopenhauer «etter 20-årig tids kjøligste overveieelse» fortsatt har å tilføye om Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab.) La oss, før vi overlater ordet til Schopenhauer for godt, avslutte historien med den «kronede» delen av dette verket: Hva har Schopenhauer å si om viljens frihet?

I *Verden som vilje og forestilling* hadde Schopenhauer tatt utgangspunkt i det han anser for Kants hovedtanke: Verden slik den er i seg selv er utilgjengelig for vår sanselige erkjennelse, og verden slik den trer fram for oss i tid og rom er et produkt av våre forestillingsevner, eller med andre ord forestilling. Schopenhauer mener imidlertid at Kant overser noe når han frakjenner oss enhver kjennskap til verdens tilgrunnliggende vesen: Ifølge Schopenhauer har vi en form for tilgang til tingen i seg selv gjennom vår erfaring av oss selv. Det vi finner om vi betrakter vårt eget vesen er at vi alltid streber etter noe, alltid vil noe. Vi kan ikke unngå å ville det ene eller det andre. Det viktige her for Schopenhauer er ikke hva vi vil, men at vi vil. Denne evige «villingen» er noe vi deler med andre dyr; som alle andre levende vesener kan ikke mennesket unngå stadig å ville det ene eller det andre. Ut fra tilleggspremisset at vår tilgang til oss selv som viljestyrte er en tilgang til oss selv som vi er i oss selv, mener Schopenhauer å kunne slutte at det å strebe ikke bare er en vesensegenskap ved oss og andre levende vesener, men ved verden som sådan: Verden er i sitt vesen ren vilje. Viljen er altså ikke en egenskap bare ved levende ting, men ved alle ting, vel og merke som de er i seg selv og ikke som forestilling. Den kommer imidlertid spesielt sterkt til uttrykk i levende vesener, og framfor alt i mennesket.

Nå kunne man tro at en slik tilgrunnliggende vilje skulle være rasjonell, målstyrt og god – at en viljestyrt verden ville strebe mot «naturlige» mål, som hos Aristoteles, eller at viljen ville være forbundet med et høyere vesen, som i mange religiøse forestillinger om tingenes gang. I Schopenhauers pessimistiske ontologi er dette naturligvis ikke tilfelle. Viljen tilhører ingen, og den er ikke styrt av rasjonelle motiver eller naturlige mål. Den er snarere et «blindt» begjær som står i motsetning til alle slike motiver og mål. Viljens klareste uttrykk finner vi i overlevel-

Illustrasjon: Marianne Røthe Amesen

sesdriften og forplantningsdriften, ikke i gode hensikter eller veloverveide vurderinger. Det er neppe tilfeldig at Schopenhauer var en av få filosofer Freud mente det var verdt anstrengelsen å lese.

Viljen er en hjørnestein i Schopenhauers filosofiske system. Noen år før konkurransen hadde han – på egen bekostning – også gitt ut en bok med tittelen *Om viljen i naturen* (*Über den Willen in der Natur*, 1836), hvor han supplerte de metafysiske argumentene i hovedverket med empirisk belegg fra naturvitenskapen. For eksempel mente han at fenomenet magnetisme bekreftet tesen om viljen som tingenes innerste vesen. Schopenhauer har altså mye å si om viljen, og det er ikke å forundres over at han mente seg godt kvalifisert for å besvare spørsmålet til Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab. Men hva har han å si om viljens frihet? Kan Menneskets Frie Willie bevises af dets Selvbevidsthed?

Mottoet i besvarelsen, et sitat fra den franske materialisten og deterministen Helvétius, er at friheten er et mysterium: «La liberté est un mystère.» Men Schopenhauers

«Under forutsetningen om viljesfrihet ville enhver menneskelig handling være et uforklarlig under – en virkning uten årsak.»

reelle posisjon er at den er en illusjon.⁹ Mens han finner vilje overalt, finner han frihet ingensteds. *Om viljens frihet* er et frontalangrep på tanken om at våre handlinger kan tilskrives en fri vilje. Vi er riktignok frie til å gjøre det vi vil, så lenge ingen hindrer oss, men vi er ikke frie til å *ville* det vi vil: «Du kan gjøre det du vil; men i ethvert gitt tilfelle av livet ditt er det bare *en* bestemt ting du kan *ville* og helt enkelt ingenting annet enn denne tingen.» (1860:24/1986:542) Vi har med andre ord kun handlingsfrihet, ikke viljesfrihet.

Dette passer naturligvis med tanken om verdens til grunnliggende vilje som blindt begjær. Schopenhauers grunnleggende innvending mot forestillingen om frihet er imidlertid at den bryter med vår grunnleggende forståelse av kausalitet: «For mennesket er som alle erfaringsgjenstander i tid og rom, og da kausalitetsloven for disse gjelder a priori og følgelig unntaksløst, må også det være underkastet den.» (1860:45/1986:564) Forskjellen på mennesket og andre ting er bare en forskjell i kompleksitet, som gjør at de bevirkende årsakene i oss blir mindre umiddelbart synlige.¹⁰ Den frie vilje er dermed nærmest en meningsløshet:¹¹ «Under forutsetningen om viljesfrihet ville enhver menneskelig handling være et uforklarlig under – en virkning uten årsak. Og hvis man gjør et forsøk på å forestille seg et slikt *liberum arbitrium indifferentiae*

[et likegyldighetens frie valg], blir man raskt klar over at forstanden dermed i virkeligheten står stille; den har ingen form til å tenke noe slikt.» (1860:45–46/1986:564–5)

Med dette er det klart at Schopenhauer ikke besvarer spørsmålet til Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab direkte, men heller underminerer forutsetningen det hviler på: Det finnes ingen fri vilje, og dermed heller ikke noe å «bevis» ut fra selvbevisstheten. Schopenhauer mener da også at vår bevissthet ikke inneholder noen slik erfaring av viljesfrihet. Det er altså ikke slik at selvbevisstheten «tar feil». Det vi finner i bevisstheten, er kun en følelse av handlingsfrihet: «Følelsen 'jeg kan gjøre det jeg vil' ledsager oss alltid» (1868:18/1986:536), men om vi forstår den som en følelse av viljesfrihet, misforstår vi:

Selvbevisstheten til enhver uttaler svært tydelig at den kan gjøre det den vil. Siden også helt motsatte handlinger kan tenkes, enn de som blir *villet* av den, derav følger det rett nok, at den også kan gjøre det motsatte, *hvis den vil*. Nå forveksler den rå forstanden dette med det at den i et gitt tilfelle også skulle kunne *ville* det motsatte, og kaller dette *viljens frihet*. Men det at den i et gitt tilfelle kunne *ville* det motsatte, er rett og slett ikke del av det ovennevnte utsagnet, kun det, at av to motsatte handlinger kan den gjøre den ene hvis den vil *det*, den andre hvis den vil *det*: Om den derimot i et gitt tilfelle både den ene og den andre i et gitt tilfelle *kunne ville*, er dermed ikke avgjort, og er gjenstand for en dypere undersøkelse enn det som kan bestemmes ved den rene selvbevissthet. (1860:23/1986:541)

Andre steder kan det til og med se ut som om Schopenhauer mener at selvbevisstheten snarere inneholder en følelse av at viljen er ufri: «Jeg kan gjøre det jeg vil; jeg kan, hvis jeg vil, gi alt jeg har til de fattige og dermed selv bli en – hvis jeg vil! – men jeg makter ikke å ville det, fordi de motsatte motivene har altfor mye makt over meg til at jeg kunne det.» (1860:43–44/1986:563) Å ikke makte å endre sin vilje virker som en erfaring av ufrihet.¹² Men uansett hva selvbevisstheten måtte si eller ikke si, avviser Schopenhauer som sagt den frie viljen i den «dypere undersøkelsen» av årsak og virkning.¹³

Med dette vil vi nå endelig la filosofen selv få tale, slik han takknemlig ordlegger seg i sitt, ifølge oversetteren av *Om viljens frihet*, «umåtelig fine takkebrev» (Bjelke 1993:13) av 27. september 1839.

Øversettelse av Schopenhauers takkebrev¹

Ærefulle forbundsfeller!

Dannede kolleger!

Dere må tilgi meg for at jeg så lenge har unnlatt å svare på de to brev dere beåret meg med: For jeg hadde i sinne at jeg i mitt svar skulle underrette dere om både det som var sendt meg i forveien og mottagelsen av de planer, som jeg trodde ville ankomme når som helst, og jeg ventet daglig på disse, helt til de endelig ankom meg forleden dag. Jeg har altså, mine ærefulle forbundsfeller, allerede takket dere i mine tanker: Selv om jeg med sikkerhet vet at dere ikke fulgte noe annet enn sjelens dømmekraft og sinnets rettskaffenhet da dere utsatte² å gi meg seiersprisen, anerkjenner jeg likevel, med et takknemlig sinn, at jeg ble beåret av de samme rettferdige og skarpe dommere som tidligere, som ikke legger meg til last at min overbevisning står i motsetning til bermens ideer og visse presters oppfatninger, og, slik det sømmer seg ekte Akademikere, heller hedrer sannheten enn menneskers tilforlatelige oppdiktninger. Derfor gleder jeg meg og føler meg desto mer beåret over å ha blitt opptatt i deres fellesskap, og jeg vil etter beste evne arbeide for alltid å vise meg verdig en så stor ære. Og når noe har vist seg eller blitt kalt frem ved et godt høve for mitt intellekts rette område, da vil jeg for alvor tenkte på et annet bidrag jeg kan sende dere i fremtiden. I mellomtiden vil jeg med glede sende dere eksemplarer jeg nå råder over fra to av mine tekster (disse er nemlig fra slutten av de bøker jeg til da skal ha gitt ut), for at jeg, etter beste evne, i det minste skal oppfylle § 24 av deres fellesskaps statutter.³ Jeg er usikker på hvordan dette kan gjøres uten store utgifter, og jeg vil med glede la dere belære meg om dette.

Jeg erkjenner med takknemlighet at de tretti eksemplarer av min avhandling dere besluttet å sende meg, trykket i deres trykkeri, utgjør et svært stort antall, og jeg venter daglig på disse, ettersom det i henhold til de brev dere sendte 15nde juni ikke skulle være noen tvil om at dette lille verk allerede har forlatt deres trykkeri. Den opphøyde kongens skikkelse, så vakkert preget i æresmedaljen, har henrykket både meg og mine venner: og jeg vil alltid ta godt vare på denne medaljen, i minne om den ære som ble meg tilkjent, en ære som gjennom den veldige avstanden mellom oss ikke blir så rent lite verdsett: Derfor «vil det være meg et klenodium».⁴

Men, etter å ha mottatt prisen og æren, kan jeg likevel ikke la være å gå til dere med bønner om den sak som står

mitt hjerte så nært. Jeg håper at dere skal føye dere etter meg, for at det i løpet av det neste året skal være meg tillatt å gjenta utgivelsen av min avhandling, slik at rikdommen i dens lesning ikke lenger skal være fraværende for mine landsmenn.⁵ Dere må heller ikke være misunnelige over at frukten fra denne lesning inntas av vår slekt, men uforsonlige la vitenskapens lys flomme så vidt som mulig utover den ytterste satte grensen for alt Akademisk virke. For kun noen få eksemplarer av deres avhandlinger har nådd helt frem til Germania; men i deres land er min avhandling dessuten nedtegnet på et fremmed språk, kun tilgjengelig for de kultiverte, og disse utgjør kun et lite antall mennesker: I Germania kan man derimot finne et verdig antall lesere: Derfor må det beklages at den lille og nyttige bok ikke kan leses av dette folk, på hvis språk den er skrevet. Det kan heller ikke unngå deres oppmerksomhet at denne avhandlingen har blitt utarbeidet med den største omsorg, og den største iver, og, virkelig *con amore* slik man jo sier, og innholdet «vil bestå i lange tider». Jeg har i sannhet ofret mange tanker på dette, som jeg lenge har villet holde skjult for meg selv mot mine motstandere: Derfor ønsker jeg så inderlig at dette lille verk skal bli kjent for desto flere. Dere må dessuten vite at jeg allerede er i gang med mitt 52dre år, og likevel ikke har oppnådd den berømmelse jeg mener – og dette sier jeg helt oppriktig – er meg fortjent; det gjenstår altså ikke mange år for meg å oppnå dette, og det passer meg å bruke Petrarca's ord nå: «Om noen, etter å ha løpt hele dagen, kommer frem til kvelden, får det holde.»⁶ Krev derfor ikke at jeg skal utsette denne utgivelsen lenger enn til det neste året! Det kan vel heller ikke skade dere det minste at denne fremstillingen, etter at den har blitt publisert i deres skrifter, atter en gang ser dagens lys i et fjerntliggende land; dessuten kan ikke dette føre med seg noe annet enn heder og ære for dere: For jeg vil oppgi at min utgivelse er en ren gjenutgivelse av den tekst som ble trykket i deres avhandlinger: Jeg vil heller ikke forsømme den plikt som tilkommer meg, ettersom jeg i forordet, med den ros som er fortjent, vil opphøye deres dannelse og mildhet, med hvilke dere har gitt meg dette. Dessuten, hvis dere nekter meg den tillatelsen jeg søker, vil like fullt denne fremstilling, skjønt den er hentet fra mine verker, snart kunne offentliggjøres i Germania, noe verken jeg eller dere kan hindre på noen som helst måte. For ingen lov forhindrer at noe som er skrevet utenfor Germanias grenser, kan utgis på nytt i Germania av et annet forlag: Og daglig ser vi at dette skjer. Det vil heller ikke skorte på bokhandlere som skynder seg å gjøre dette med min lille bok: For de vet godt at de alltid kan finne et stort antall kjøpere til mine skrifter, og at dette antallet er

større jo mindre verket er; de vet dessuten at dette, som beskriver menneskers skikker, som regel blir lest av flest – og da særlig av teologene. Så, da jeg for knappe syv måneder hadde delt mottagelsen av den aldri så lille hos dere oppnådde ære med noen få nære venner, da fant nyheten om min ære plutselig veien inn i det politiske liv i denne by, hvor den – min santen – ble utbasunert i full offentlighet, og man la til klager om at mine arbeider sjeldent ser dagens lys, men samtidig et håp om at det dette verket skulle komme vårt folk til gode. Jeg sverger høyt og hellig ved alle guder og gudinner at dette skjedde uten meg verken som opphavsmann, oppstarter, eller utfører: Jeg mistenker derimot at det er bokhandlerens tjenestevillige pliktfølelse som står bak. Etersom min avhandling, etter at den er trykket av deres trykkeri, ikke kan holdes sikret mot uautoriserte opptrykk, er det åpenbart at jeg slett ikke kan søke vinning fra den tillatelse jeg søker av dere, fordi jeg ikke har noen juridisk rett, med hvilken jeg kunne selge denne avhandlingen til en bokhandler og like fullt holde den sikret fra uautoriserte opptrykk. Forskjellen er altså denne: Enten vil min lille bok, med deres ettergivelse – deres dannelse vil prises for dette og jeg vil alene være ansvarlig og ha ansvar for utgivelsen – publiseres i påskehøytiden neste år – ellers vil den stige sakte mot lyset avhengig av bokhandlerens auspisier⁶ alene. Derfor kan jeg ikke få meg til å tro at dere vil nekte meg det jeg ber dere om: Men, hvorledes det enn er, ber og bønnfaller jeg dere av all min styrke om at dere, for deres elskverdighets og hjelpsomhets skyld, vil gi meg denne tillatelsen og forsikre meg om denne saken så fort som mulig per brev, slik at jeg kan kaste fra meg alle mine bekymringer om denne sak; for det vil smerte meg meget, om jeg, mot forhåpning, må bære et avslag.

Med et sinn takknemlig over de mottatte velgjerninger og med et godt håp om det som skal komme, forblir jeg, ærefulle Forbundsfeller, for alltid den

av deres strålende navn
mest hengivne dyrker
Arthur Schopenhauer

Skrevet i Frankfurt ved Main, den 27nde dag i September måned, 1839.

NOTER TIL INNLEDNINGEN

¹ Originalen befinner seg i Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs eie. Den er tilgjengelig gjennom Selskabets hjemmesider: <http://www.ntnu.no/ub/spesialsamlingene/digital/06a063588.html>. Brevet er også gjengitt – og oversatt til tysk – i (Gwinner 1878:456–462).

² Stor takk til Alexander Myklebust for god hjelp underveis. Takk også til Tomas Midttun Tobiassen for nyttige kommentarer, og til Laurentius Gjøevikli for oversettelsen av et sitat fra latin.

³ Alle oversettelser fra tysk er mine egne. Jeg har ikke klart å oppdrive kildene til alle utsagnene som tilskrives Schopenhauer – og som til dels finnes i forskjellige varianter. Mine kilder har også til dels motstridende opplysninger om en del forhold omtalt i teksten. Jeg har valgt å avstå fra inngående diskusjon av disse problemene, men valgt de variantene som virker mest troverdige – om enn nettopp derfor også ofte kjedeligere. Schopenhauer har uansett gitt rikelig opphav til gode historier, noe som følges opp i spalten «Utenfor Akademiet» (s. 78–80).

⁴ Schopenhauers pudler het *Atman* – som på sanskrit betyr «pust» eller «livsånde» – og utgjorde en liten kongerekke: Når en puddel døde, ble den avløst av en ny som liknet. Schopenhauer var kjent for sine lange vandringer i Atmans selskap, ofte i gestikulerende og formodentlig nokså ensidig samtale med hunden.

⁵ Moren, Johanna Schopenhauer, var en kjent forfatter. Etter mannens død flyttet Johanna til Weimar med sine barn. Her ble hennes litterære salong et møtepunkt for mange av tidens intellektuelle og litterater, blant andre Goethe, Schiller, og brødrene Schlegel. Særlig Goethe ble en nær venn av familien: Arturs lillesøster Adele, også hun en kjent forfatter, kalte ham visstnok livet ut «far». Goethe skrøt av Schopenhauers verker, men var ikke like interessert i å omgås ham: Schopenhauer fikk bare besøke ham på innbydelse, for Goethe måtte på forhånd være i den «nødvendige alvorlige stemning. «Med andre», skal Goethe ha sagt, «underholder jeg meg; med ham, den unge dr. Schopenhauer, filosoferer jeg» (Safranski 2010:267).

⁶ Forfatteren Jean Paul fant at melankolien i verket brakte tankene hen på Norge:

Schopenhauers *Verden som forestilling og vilje* [sic], et genial filosofisk, mangesidig verk, fullt av skarpsindighet og dyspsindighet, men med en ofte trøstes- og bunnløs dybde – sammenlignbar med den melankolske innsjø i Norge, fra hvilken man i ringmuren av steile klipper aldri ser solen, men bare, fra dypet, den stjernestrodde daghimmelen, og over hvilken ingen fugl og ingen sky trekker. Heldigvis kan jeg kun lovprise boka, ikke underskrive på den.

Ifølge A. Øverås (1960:23) refererer Jean Paul til Strynsvatnet. Jean Paul for øvrig er ikke den siste dikteren som har satt Schopenhauer høyt; senere har blant andre Tolstoj, Mann, Rilke, Proust, Beckett, Borges og Bernhard føyd seg til listen. Førstnevnte uttalte etter en lengre periode med Schopenhauer-fordypning:

Jeg er overbevist om at Schopenhauer er det største geniet blant mennesker... Ja, jeg kan ikke forstå hvordan navnet hans kan være ukjent. Den eneste forklaringen er den han selv så ofte gjentar, nemlig at det knapt finnes noe annet enn idioter i verden.

⁷ Noe av grunnen til at Schopenhauer mottok denne store æren fra nettopp det *norske* vitenskapsakademiet var trolig at dets preses på dette tidspunktet var Fredrik Moltke Bugge. Han var som Schopenhauer ikke bare opptatt av Kant og Platons idélære, men, kanskje viktigst av alt, anti-hegelianer. Tildelingen av prisen – og ikke minst den *store* gullmedaljen – var ikke uten kontroverser (Øverås 1960:26–29). Georg Sverdrup, som fikk tilsendt prisskriften av sin gode venn Bugge, uttalte at det «langtfra var et Mesterstykke», og at han ikke støttet utdelelsen av prisen. (Marcus J. Monrad kritiserte for øvrig både Schopenhauer og Selskabet så sent som i 1872.) Selv om Bugge ser ut til å ha vært begeis-

tret for skarpsindigheten i tenkingen bak *Om viljens frihet*, var han nok langt fra enig med dens konklusjoner. Dette gav seg blant annet uttrykk i akademiets manglende vilje til å utgi skriftet. Andre mener å se en forklaring på tildelingen i at Bugge skal ha kjent flere i Schopenhauers akademiske omgangskrets fra studiedagene, og ikke minst var en forrolig venn av Schopenhauers forlegger Brockhaus – forleggeren skal til og med skal ha vært og besøkt Bugge i Norge – og spekulert i om ikke Bugge allerede kjente identiteten til innsenderen (Steinsholt 2012:233–234). Et problem med denne hypotesen er at Schopenhauer på denne tiden hadde et svært dårlig forhold til forleggeren, som ikke lenger ville utgi hans verker.

⁸ I det norske forordet til utgivelsen uttrykker Selskabet seg mer tilbakeholdent. Forordet består av én setning, som vi velger å sitere i sin helhet:

Efterfølgende af den af flere skarpsindige filosofiske Skrifter bekjente, ogsaa af vor afdøde Niels Treschow med Berømmelse omtalte *Dr. Arthur Schopenhauer* forfattede Afhandling, der ved den sidst afholdne Høitidelighet på Hans Majestæt Kongens Fødselsdag, den 26de Januar 1839, blev tilkjedt Selskabets første Priismedaille, har man troet at burde optage i Originalsproget, deels fordi en Oversættelse upaatvivlelig vilde være overflødig, ja ukjærkommen for Enhver, der forøvrigt besidder videnskabelig Dannelse nok til med Interesse og Forstand at læse Afhandlingen, deels fordi de Exemplarer, der vare tilstaaede Forfatteren, formeentlig for ham vilde mangle af Interesse, naar de vare trykte i det Norske Sprog, deels en delig, fordi Indholdets esoteriske Natur syntes at gjøre det ønskeligt, at Afhandlingen, saavidt mueligst, ikke gjordes tilgjængelig for Andre, end Saadanne, hvem nogenlunde grundig Dannelse satte istand til saavel at undgaae Misforstaaelser som rigtigen at vurdere Afhandlingens Værd, med Hensyn til dens Realitet, i det Hele og i det Enkelte. (Schopenhauer 1839:3–4)

Verket utkom ellers først på norsk i 1993, oversatt av Johan Fr. Bjelke (Schopenhauer 1993). Foreløpig er det ikke dokumentert om allmuen har tatt skade av det.

⁹ Dette er for øvrig også Helvétius' posisjon, noe Schopenhauer naturligvis var klar over. For mer om Claude Adrien Helvétius og hans syn på viljens frihet, se spalten «frem fra gjemselen» i forrige nummer av *Filosofisk supplement*, ved Espen Schaanning (Schaanning 2013).

¹⁰ Schopenhauer fortsetter passasjen om kausalitetsprinsippet som følger:

Dette sier den rene forstand a priori ... og dette bevitner erfaringen hvert øyeblikk, når man da ikke lar seg lure av skinnen som forårsakes ved at når naturvesener i stadig høyere stigning blir mer kompliserte, og deres mottakelighet hever og raffinerer seg fra det rent mekaniske til det kjemiske, elektriske, fornemmende, sanselige, intellektuelle og til slutt rasjonelle, så vil også naturen til de *innvirkende årsakene* følge med samme skritt, og på hvert trinn vil vesenet som påvirkes, falle tilsvarende ut; derfor vil også årsakene stadig framstå stadig mindre håndgripelige og materielle, slik at de tilslutt ikke er synlige for øyet, men tross alt tilgjengelig for forstanden, som i enkelttilfellet med utrettelig pålitelighet forutsetter og ved behørig utforskning også oppdager dem. For her er de virkende årsakene steget til rene tanker, som kjemper med andre tanker til den sterkeste av dem gir utslaget og setter mennesket i bevegelse; noe som går for seg med samme strenghet i kausalsammenhengene som når rent mekaniske årsaker i kompliserte forbindelser motvirker hverandre og det beregnede utfallet unntaksløst inntreffer. For inntrykket av årsaksløshet ut fra at årsakene er usynlige har de elektriske korskene som spretter rundt i alle retninger i glasset like mye som menneskets bevegelser: Dommen er ikke tilgjengelig

for øyet, men for forstanden. (Schopenhauer 1860:45/1986:564–565)

I mer moderne termer gir Schopenhauer et *inkompatibilistisk* argument, hvor fri vilje benektes ut fra premisene at verden er deterministisk og determinisme er inkompatibelt med frihet. Det er uklart hvordan han ville se på nyere teorier som benekter premisset at verden er deterministisk, men med tanke på de elektriske korskene – trolig en henvisning til en eller annen teknologisk nyvinning i samtiden – er det lite trolig at han ville ha endret konklusjonen: Det hjelper neppe om korskene spretter rundt med genuin, ikke bare tilsynelatende, tilfeldighet.

¹¹ Det er kanskje verdt å nevne at Nietzsche, som var en stor beundrer av Schopenhauer, avviser fri vilje – i hvert fall i «metafysisk superlativforstand» – ut fra en liknende innvending om at en slik vilje vil måtte være sin egen årsak:

Denne *causa sui* er den beste selvmotsigelsen som hittil er uttenkt, en logisk voldtekt og unaturlighet; men menneskets hemningsløse stolthet har brakt det dit at det roter seg bort dypt og skrekkelig i nettopp denne meningsløsheten. (Nietzsche 1886:§21)

¹² Temaet er velkjent i den filosofiske diskusjonen. Et ofte sitert (men apokryft) utsagn er Luthers «her står jeg, og kan ikke annet», som noen mener viser at moralsk ansvar ikke impliserer evne til å handle annerledes. Andre innvender at ingenting ville være lettere for Luther enn å la være å trosse pavekirken, og at hans «kan ikke annet» er et uttrykk for hans følelse av moralsk plikt, ikke av deterministisk naturtvang, noe som i Schopenhauers tilfelle ville være kompatibelt med at Luthers selvbevissthet faktisk inneholdt en følelse av viljefrihet. Men dette er ikke stedet for en videre diskusjon av dette.

¹³ Han sier mindre om hvordan vi skal betrakte moralsk ansvar, som vel er den andre hovedmotivasjonen filosofer har hatt for å postulere en fri vilje. Overraskende nok berøres slike spørsmål heller nesten ikke i den andre, ukronede halvdel av *Etikkens to grunnproblemer*, altså *Om moralens grunnlag*, som ellers tar for seg naturen til våre handlinger og deres «drivfjærer».

NOTER TIL OVERSETTELSEN

¹ I denne oversettelsen har jeg forsøkt å holde meg så nærme den flotte, formelle og retoriske stilen til Schopenhauer, så langt det har latt seg gjøre. Jeg har selvfølgelig måttet forandre litt på rekkefølgen til enkelte leddsetninger, og dele opp de lengste periodene slik at det skulle bli forståelig norsk., men jeg har valgt å etterstrebe Schopenhauers stil fordi jeg mener at man best gjenspeiler latin i brevet ved å gjøre norsk stiv, arkaisk og formell for best å gjenspeile latin i brevet. Denne sjangeren – altså takkebrevet – er en stil som fordrer svulstige høflighetsfraser og formelle, men godt utbroderte perioder der man frembringer sin takk og legger vekt på betydningen av den gest man takker for. Nå skal det jo sies at Schopenhauer i visse deler av brevet bryter med denne forventede høfligheten, og opptrer arrogant og smålig, men han beholdt like fullt sin høye og utbroderte stil. Om leseren skulle finne språket i oversettelsen arkaisk, er det fordi jeg også på dette punktet forsøker å etterligne forfatteren. Selv om han skriver en latin som er veldig tidsriktig, og da også forskjellig fra tidligere tiders latin, bruker han likevel en god del arkaiske ord og uttrykk (i den grad man kan snakke om arkaismer i et språk, som på forfatterens tid, allerede hadde vært dødt i flere århundrer). Det er nettopp dette som har voldt størst problemer i oversettelsen: Schopenhauer skriver latin, som på hans tid var et dødt språk i den forstand at ingen hadde det som morsmål, men levende i den forstand at alle akademikere kunne lese, skrive og snakke latin, og brukte det i akademisk sammenheng, på mange måter slik vi i dag bruker engelsk. Derfor vil de fleste ord være arkaismer ettersom de ble brukt i dagligtalen 1800 år tidligere, men de vil på en annen side ikke være arkaismer ettersom de fortsatt ble tatt i bruk i akademiske avhandlinger og dokumenter. Dette vil si at det jeg tenker på som arka-

ismer i Schopenhauers latin altså er ord og uttrykk som ble var vanlige i klassisk latin – som var deres datids ideal – men som ikke lenger blir tatt i bruk av den gjengse akademiker. Det er disse jeg har forsøkt å gjengi med norske arkaismer.

² Det ser ut til at Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab utsatte å erklære en vinner av konkurransen. Dette skyldes muligens det faktum at enkelte av Selskabets medlemmer fikk visse skrupler. Leseren finner mer om dette i Jørgen Dyrstads innledning på s. 55. *Red. anm.*

³ Det ser ut som om Schopenhauer refererer til feil paragraf her. Det sies tilsynelatende lite av relevans for Schopenhauers anliggende i § 24 av selskapets statutter fra denne tiden (tilgjengelige her: http://www.ntnu.no/ojs/index.php/DKNVS_skrifter/article/view/846/775). Muligens tenker han på § 23, som bl.a. sier følgende: «Ethvert indenlandskt ordentligt Medlem af Selskabet forpligter seg ved Indtrædelsen i Selskabet til at kjøbe et Exemplar af dets Skrifter; og Selskabet venter ligeledes, at enhver Saadan vil skjenke til dets Bibliothek et Exemplar af hans egne udgivne Arbeider.» Som man ser, gjelder denne paragrafen imidlertid kun innenlandske medlemmer. Dette problemet står også i sammenheng med visse vanskeligheter i oversettelsen her. Siden konteksten er uklar, er det også uklart hvordan det Schopenhauer sier egentlig skal forstås. For eksempel kan ordet «eksemplarer» også oversettes med «eksemplarer». *Red. anm.*

⁴ *Iliaden*, sang 23, vers 618. *Overs. anm.*

⁵ Jf. selskapets statutter § 20.a: «Enhver Afhandling, der er belønnet af Selskabet, har dette ene Ret til at lade trykke.» *Red. anm.*

⁶ Hentet fra dialogen *De vera sapientia*, som ikke lenger tilskrives Petrarca. *Overs. anm.*

⁷ Varsler. *Overs. anm.*

LITTERATUR

- Bjelke, J. Fr. 1993, «Historisk introduksjon til Schopenhauers prisskrift», i Schopenhauer 1993, 9–18.
- Gwinner, W. 1878, *Schopenhauer's Leben*, 2. utgave, F. A. Brockhaus, Leipzig. Tilgjengelig online: <https://archive.org/details/schopenhauersle00gwingoo>.
- Lomholt, A. 1950, *Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab 1742–1942: Samlinger til selskabets historie*, bind 2, i kommisjon hos Ejnar Munksgaard, København.
- Nietzsche, F. 1886, *Jenseits von Gute und Böse: Vorspiel einer Philosophie der Zukunft*, C. G. Naumann, Leipzig.
- Safranski, R. 2010, *Schopenhauer und die wilden Jahre der Philosophie*, Carl Hanser Verlag, München.
- Schaanning, E. 2013, «Skylden som forsvant», *Filosofisk supplement*, 3, 39–45.
- Schopenhauer, A. 1819, *Die Welt als Wille und Vorstellung*, F. A. Brockhaus, Leipzig. Tilgjengelig online: <http://books.google.no/books?id=0HsPAAAAQAAJ>.
- . 1836, *Ueber den Willen in der Natur: eine Erörterung der Bestätigungen, welche die Philosophie des Verfassers durch die empirischen Wissenschaften erhalten hat*, Verlag von Siegmund Schmerber, Frankfurt am Main. Tilgjengelig online: http://books.google.no/books?id=_8AIAAAAQAAJ.
- . 1839, «Kan Menneskets frie Villie bevises af dets Selvbevidsthed? En med det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs større Guldmedaille belønnet Ppris-Afhandling», i *Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs Skrifter i det 19de Aarhundrede*, 3die Bind, 2det Hefte. Tilgjengelig online: http://www.ntnu.no/ojs/index.php/DKNVS_skrifter/article/view/903/830.
- . 1841, *Die beiden Grundprobleme der Ethik: behandelt in zwei akademischen Preisschriften*, Joh. Christ. Hermannsche Buchhandlung, Frankfurt am Main. Tilgjengelig online: <http://books.google.no/books?id=2pkCAAAAQAAJ>.
- . 1859, *Die Welt als Wille und Vorstellung, I–II*, 3. utgave, F. A. Brockhaus, Leipzig. Tilgjengelig online: <http://books.google>.

<http://books.google.no/books?id=BDoCAAAAQAAJ> (I), <http://books.google.no/books?id=NTToCAAAAQAAJ> (II).

- . 1860, *Die beiden Grundprobleme der Ethik: behandelte in zwei akademischen Preisschriften*, 2. utgave, F. A. Brockhaus, Leipzig. Tilgjengelig online: <http://books.google.no/books?id=ZCQCAAAAQAAJ>.
- . 1986, *Gesammelte Werke III: Kleinere Schriften*, Suhrkamp Verlag, Stuttgart/Frankfurt am Main.
- . 1993, *Om viljens frihet*, oversettelse (av Schopenhauer 1860) og kritisk introduksjon ved J. Fr. Bjelke, Solum Forlag, Oslo
- Steinholt, K. 2011 «Arthur Schopenhauer – Kan Menneskets Frie Villie bevises af dets Selvbevidsthed?», *Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs Skrifter*, 4, 229–241. Tilgjengelig online: http://www.ntnu.no/ojs/index.php/DKNVS_skrifter/article/view/1468
- Øverås, A. 1960, «Arthur Schopenhauer – 22de februar 1788 – 21de september 1860» i *Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs forhandlinger*, bind 33, 19–37.

Illustrasjon: Faksimile av Wilhelm Busch' (1838–1908) avistegning av Schopenhauer og Atman fra 1870.